ISSN 1211-8796

Acta Mus. Moraviae, Sci. geol.
CIV (2019): 2, 259–262, 2019

PROF. DOC. RNDr. JOSEF STANĚK, CSc. (*14. 11. 1928 – †13. 10. 2019) A JEHO VZTAH K MORAVSKÉMU ZEMSKÉMU MUZEU

V neděli 13. 10. 2019 se uzavřela životní dráha emeritního profesora Masarykovy univerzity v Brně, RNDr. Josefa Staňka, CSc., významného mineraloga a příznivce Moravského zemského muzea. Celý odborný život mineraloga prožil ve spojení s Přírodovědeckou fakultou Masarykovy univerzity (svého času přejmenované na Univerzitu J. E. Purkyně), od studentských let (1948–1952) až po jmenování profesorem v roce 1993.

K jeho podrobnějšímu zhodnocení, uvedenému v tomto časopisu v článku k osmdesátinám, bychom rádi přidali několik osobních postřehů, věnovaných také jeho vztahu k Mineralogicko-petrografickému oddělení Moravského zemského muzea, Brno.

Brněnský rodák Josef Staněk se už od dětství zajímal o přírodu, což záhy přerostlo u gymnaziálního studenta v zájem o sbírání a studium minerálů. Jak snad v tehdejším Brně ani jinak být nemohlo, setkal se posléze s významným sběratelem minerálů a pozdějším přednostou mineralogického oddělení muzea dr. T. Kruťou a jeho přáteli sběrateli. Postupně poznával mnoho zajímavých nalezišť minerálů na západní Moravě, kde mu učarovaly nejen sběrateli otvírané pegmatity, ale i nově otevřený důl na živec v Dolních Borech.

Jeho skutečnou láskou se staly pegmatity prorážející borské granulitové těleso a to jak mineralogicky bohaté výskyty u Dolních Borů a Cyrilova, tak i jednoduché pegmatity s krásnými ukázkami záhněd, živců a turmalínů. Zamiloval si i komplexní lithný pegmatit v Dobré Vodě u Velkého Meziříčí a to tak, že si nedaleko od něho postavil chatu. Zde je třeba

dodat, že nejen svými minerály, ale i celým krajinným rázem jej Českomoravská vrchovina okouzlila a nedaleko Telče našel i svoji životní družku, paní Jitřenku. Vysočinu prochodil pěšky nejen toulkami za nerosty, ale i v zimě na běžkách, a to ještě ve vysokém věku. Nafotografoval tam i tisíce diapozitivů a fotografií. Není to tak dlouho, kdy vzpomínal na jeden z nejkrásnějších a zapomenutých pohledů, a to od Urbanova k Telči, nejen k majestátnímu zalesněnému masivu Javořice (836 m), ale i k jihu k rakouskému pomezí.

Kromě pedagogického působení na univerzitě si často nacházel cestu i do Moravského (zemského) muzea. U dr. T. Kruti mohl využít bohatě zásobenou knihovnu a jeho terénní znalosti nejen o Moravě, ale i o tehdy ještě „mineralogicky pustém" Slezsku, kam směřovaly poválečné výzkumy muzea. Naopak v muzeu končila velká část nasbíraných minerálů, a to hlavně ze zmíněných pegmatitů, nejen ze zmíněného okolí Borů, ale i z Jeseníků (Maršíkov) a z jiných míst v Českém masivu, i jeho vlastní sbírka minerálů. Tehdejší sběratel a pozdější odborný asistent a docent Staněk měl znamenité pozorovací schopnosti a tak mu neunikly ani mnohé vzácnější minerály. Za příklad mohou posloužit vzácné fosfáty z Cyrilova. V době elektronové mikroanalýzy si snad ani nedovedeme představit, jakou péči a kolik času musel věnovat separaci jednotlivých fází pro optické, krystalografické a rentgenometrické studium z materiálu, připomínajícího hroudy rezavého limonitu. Ale už v letech svého studia byl odměněn – objevil (s dr. Novotným) mezi nimi nový fosfát, jemuž bylo dáno jméno cyrilovit. O další nový minerál vyskytující se naopak v decimetrových krystalech v živcovém dolu v Dolních Borech, resp. o jeho jméno, musel spolu s ing. Miškovským svést boj s prof. Sekaninou, který dlouho odmítal název sekaninait (takový železnatý cordierit byl totiž už před válkou uváděn jako „iron-cordierite"). Dobu „Staňkových" výzkumů moravskoslezských (ale i českých) pegmatitů odráží příslušná kapitola v Bernardových Mineralogiích Československa (r. 1969, 1981, 2000). Ve své době byl patrně nejvýznamnějším moravským mineralogem. Bohužel to byla také doba, kdy režim značně potlačoval mnohou lidskou akti-

Prof. J. Staněk se svojí manželkou a třemi světově význačnými mineralogy a odborníky na pegmatity (prof. P. Černý, prof. F. C. Hawthorne a prof. D. London) na symposiu Tourmaline 1997 na Skalském dvoře.

vitu, zejména přeshraniční vědeckou spolupráci a cestování. Prožil v ní vlastně skoro celý plodný život, přičemž poměry na brněnské univerzitě byly zvlášť tíživé. Nelze se proto z lidského hlediska příliš divit, že na některé aktivity částečně rezignoval, zvláště když byly v době po srpnu 1968 vedením katedry po dlouhou dobu potlačovány jeho snahy studovat pegmatitovou problematiku. Než na katedře plně zvítězila „normalizace“ podařilo se mu vyjet do ciziny, např. na poloostrov Kola v SSSR nebo na Island, do Rakouska, Německa a do Norska. Navštívil i jiné země (např. Polsko, Bulharsko) a o mnoho let později po listopadu 1989 i pegmatity v Kanadě. Spolu (M. N.) jsme absolvovali exkurzi v rámci světového kongresu IMA 1994 v Pise na pegmatity v italských Alpách a na ostrově Elba.

Prof. Staněk byl i přes nepřízeň doby mezinárodně uznávaným odborníkem na granitické pegmatity. Spolupracoval, většinou tajně, s řadou kolegů v zahraničí, v prvé řadě s prof. P. Černým, ale mezi jeho spolupracovníky patřili také J. Zemann, R. Kristiansen, P. Keller, A. M. Fransolet, F. Fontan, S. Petrusenko a J. Janeczek.

Z této, ale i pozdější doby pocházejí mnohé minerály ve sbírce mineralogicko-petrografického oddělení Moravského zemského muzea. Jsou mezi nimi nerosty krásné, často vystavené v expozici Svět nerostů, ale i unikáty, které jsou předmětem vědeckých prací jeho následovníků. Kromě pegmatitů pocházely vzorky i z jiných hornin, např. z Islandu pro muzeum přivezl pěkné zeolity z dutin vulkanitů. Kromě jeho vlastních sběrů jsou součástí našich sbírek také vzorky jiných sběratelů, které mu byly darovány a on je později předal muzeu. Naprostou většinu z oněch tisíců ukázek muzeu daroval! Muzeu, resp. oddělení, také mnohokrát přispěl svými radami, odbornými diskusemi i jako přísný recenzent odborných rukopisů pro Časopis Moravského muzea.

Prof. Staněk spolupracoval s odborníky, studenty, ale i s početnou obcí sběratelskou. Měl rád amatérské sběratele minerálů, zejména ty, kteří měli nerosty rádi, chtěli se o nich něco dozvědět a dokázali vyhledávat i ty sběratelsky méně atraktivní, ale vědecky zajímavé.

Typický hypoparalelní srůst křemene – záhnědy z Dolních Borů u Velkého Meziříčí. Výzkumu minerálů z této lokality věnoval prof. J. Staněk velkou část svého vědeckého života (foto J. Toman).

Mnohé také nasměroval nejen do muzea, ale také k celoživotní profesi. Patří k nim i první z autorů této vzpomínky. Dne 11. dubna 1973 se setkal s docentem Staňkem v Moravském muzeu u dr. T. Kruti a ke svému úžasu se od něj dozvěděl, že v případě zájmu se může hlásit na studium geologických oborů na univerzitu, že stačí maturita na odborné střední škole a že není podmínkou gymnázium. Co se ale sbírání minerálů týče, postupně se stával kritickým k těm, kteří jen bezhlavě vykořisťovali naleziště a ve své touze po minerálech mu mj. i vykradli chatu. Tady už sběratelství bohužel někdy přerůstá do obyčejného zlodějství. Podporoval vznik burzy minerálů v Tišnově.

Profesor Staněk vytvořil také řadu vědeckých publikací a nebýt zmíněného totalitního režimu dosáhl by jistě ve své době i většího mezinárodního uznání. Listopadový převrat v roce 1989 přišel v tomto směru příliš pozdě. Setkal se se svým věhlasným žákem prof. Černým, tehdy působícím na University of Manitoba ve Winnipegu a spoluorganizoval mezinárodní symposium „Lepidolite 200“ (200 let od popisu lepidolitu v r. 1792, první slídy na světě) v Novém Městě na Moravě. Speciální číslo časopisu Mineralogy and Petrology z tohoto symposia obsahuje i jeho nejcitovanější článek spolu P. Černým a dalšími vědci o slídách z pegmatitů v Rožné a Dobré Vodě.

Jeho práce byly precizní po odborné stránce, popisovaly mnohé vzácné minerály a jen vzhledem k zaostalejšímu přístrojovému vybavení mu pár nových minerálů jistě uniklo. Byl vynikajícím stylistou a nezapomenu (S. H.) na jeho kritické připomínky k mým prvním publikačním pokusům. Pěkně jsem to párkrát schytal, moc jsem se tehdy zlobil a až časem jsem je uznal a přiznal si, že měl pravdu. Dožil jsem se ale i zadostiučinění: *„Stanislave, byl jsem přísný, ale proti dnešním studentům byla vaše stylizace ještě velmi dobrá“*, řekl mi tak před deseti roky. Z některých dnešních studentů na geologickém ústavu MU, a to těch bez kvalitních znalostí, ale dokonce i bez zájmu, byl v posledních letech dost nešťastný.

Ve vyšším věku už publikoval málo a za časový vrchol jeho publikační činnosti lze uvést půvabnou knížku *„Minerály Borů a Cyrilova u Velkého Meziříčí“*, která mu vyšla přibližně k jeho osmdesátinám v r. 2009. Měl z ní radost, splnil si v ní svůj dlouholetý sen a jeho přátelé mu její vydání upřímně přáli. Nicméně jeho poslední vědecká publikace spolu s kolegy z Ústavu geologických věd o cookeitu z Dolních Borů, který objevil už v 70. letech, vyšla v roce 2015 v časopise Canadian Mineralogist.

Do vysokého věku se vždy těšil dobrému zdraví, což si spojoval s pobytem v čisté a krásné přírodě Vysočiny. Teprve poslední dva roky se hůře pohyboval, ale stále docházel na fakultu i do muzea, kam předával nejen různé vzorky a písemné materiály, ale trávil i čas mnohými vzpomínkami na lokality a lidi. Ústav geologických věd PřF MU ve spolupráci s Mineralogicko-petrografickým odd. MZM zorganizovali k jeho devadesátým narozeninám v loňském roce seminář, kterého se však prof. Staněk osobně již nemohl ze zdravotních důvodů zúčastnit a promluvil pouze v rámci videokonference.

Nedávno nás tedy pan profesor opustil a odešel do *mineralogického nebe*. Sejde se tam se svými blízkými přáteli, s badateli o pegmatitech, kteří jej na cestě k věčnosti už předešli, jako byl František Čech, Pavel Povondra nebo Petr Černý a mnozí další. Bude tam v dobré společnosti! Jeho přínos světové mineralogii bude navždy připomínat fosfát železa a manganu *staněkit*.

Stanislav Houzar a Milan Novák